

Profesor Janusz Symonides (1938–2020) – uznany autorytet w dziedzinie prawa międzynarodowego publicznego

Stanisław Parzymies
Uniwersytet Warszawski

Z Januszem Symonidesem poznaliśmy się w październiku 1956 r. Obaj byliśmy studentami w Szkole Głównej Służby Zagranicznej w Warszawie. Obaj urodziliśmy się w 1938 r. Janusz był ode mnie starszy o siedem miesięcy, ale studia wyższe podjął w wieku 16 lat. Rozpoczyliśmy rok akademicki, ja pierwszy, a on trzeci. Mieszkaliśmy w domu studenckim przy placu Narutowicza. Poznaliśmy się bliżej w październiku 1956 r. na słynnych wiecach: 20 tego miesiąca w gmachu Politechniki Warszawskiej, gdzie przemawiali robotnicy i intelektualiści, i na wiecu na placu Defilad 24 października, gdzie wystąpił Władysław Gomułka, nowo wybrany pierwszy sekretarz PZPR.

Janusz Symonides ukończył studia wyższe w SGSZ w 1959 r., uzyskując magisterium na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem naukowym profesora Ludwika Gelberga *Status Kanału Panamskiego*. Po ukończeniu studiów w SGSZ prowadził działalność naukową na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie w 1963 r. uzyskał doktorat pod kierunkiem naukowym profesora Stanisława Edwarda Nahlika. Jego praca doktorska nosiła tytuł *Zagadnienie kontroli międzynarodowej*. Stopień doktora habilitowanego dostał w 1968 r. na UAM w Poznaniu, przedstawiając rozprawę *Zasada efektywności w prawie międzynarodowym*. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1973 r., a profesora zwyczajnego w 1980 r. Ja ukończyłem studia w SGSZ w 1961 r., uzyskując magisterium z prawa międzynarodowego publicznego również pod kierunkiem naukowym profesora Ludwika Gelberga. Jakkolwiek w tym czasie nie zajmowałem się pracą naukową, gdyż podjąłem pracę w MSZ, prawo międzynarodowe publiczne pozostawało ciągle w sferze moich zainteresowań. Było więc rzeczą naturalną, że śledziłem publikacje naukowe Janusza Symonidesa, kolejno doktora, doktora habilitowanego, profesora, w dziedzinie prawa międzynarodowego publicznego.

Spotkaliśmy się ponownie w 1975 r., gdy ja po 14 latach pracy w służbie zagranicznej trafiłem do Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, gdzie profesor dr hab. Janusz Symonides był wicedyrektorem, a w 1980 r. został dyrektorem. Po uzyskaniu doktoratu w PISM, w 1980 r. zostałem powołany na stanowisko sekretarza naukowego Instytutu. Przez kilka lat w tym charakterze współpracowałem

z profesorem Symonidesem. Gdy w 1994 r., już jako profesor tytularny, rozpocząłem pracę w Instytucie Stosunków Międzynarodowych na Uniwersytecie Warszawskim, spotkaliśmy się tam ponownie w 2000 r. z profesorem Symonidesem, który po pracy w UNESCO w latach 1989–2000 wrócił na warszawską uczelnię. Uczestniczyłem w redagowanych przez niego w Instytucie Stosunków Międzynarodowych UW pracach zbiorowych. W 2011 r. przedstawiliśmy wspólnie na konferencji naukowej Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych na UMK w Poznaniu referat *Rola prawa międzynarodowego w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych*, który otwierał wydaną drukiem w 2012 r. publikację materiałów z konferencji pod redakcją Andrzeja Gałganka, Edwarda Haliżaka, Marka Pietrasia pod tytułem *Wielo- i interdyscyplinarność nauki o stosunkach międzynarodowych*. W 2011 r. przeszliśmy równocześnie w UW na emeryturę. W kolejnych latach spotykaliśmy się bardzo często, ostatni raz w lutym 2020 r., w gronie czterech profesorów ISM, głównie emerytów, dyskutując o aktualnych problemach Polski i świata.

Kierunki badań naukowych i osiągnięcia naukowe profesora Janusza Symonidesa ilustrują jego liczne monografie, książki zbiorowe, które redagował lub których był współautorem, i artykuły naukowe, które ukazały się przede wszystkim w języku polskim, ale także niektóre z nich w językach obcych za granicą: głównie angielskim, ale także francuskim, niemieckim, hiszpańskim, rosyjskim, japońskim, bułgarskim i koreańskim.

Na publikacje naukowe kolejno doktora, doktora habilitowanego, profesora Janusza Symonidesa składa się: 31 monografii, 15 podręczników i skryptów, 12 wyborów dokumentów, 137 udziałów w książkach zbiorowych, 273 studia i artykuły naukowe. Był autorem ponad 100 artykułów popularnonaukowych i wywiadów, 114 haseł encyklopedycznych, a także wielu recenzji. Udzielał wywiadów w prasie, telewizji, radiu oraz w internecie, zarówno w Polsce, jak i za granicą.

Piśmiennictwo naukowe prof. dr. hab. Janusza Symonidesa w dziedzinie prawa międzynarodowego publicznego podzielić można na kilka grup. Dotyczą one: międzynarodowej ochrony praw człowieka, prawa morza, organizacji międzynarodowych uniwersalnych i europejskich, teorii prawa międzynarodowego publicznego, problemów bezpieczeństwa i rozbrojenia, sądownictwa międzynarodowego oraz kwestii globalnych.

Profesor Janusz Symonides był współautorem, wraz z profesorem Remigiuszem Bierzankiem, podręcznika *Prawo międzynarodowe publiczne*, który w latach 1985–2009 miał osiem wydań, sześć pierwszych w Wydawnictwie Prawniczym PWN i dwa ostatnie w Wydawnictwie Prawniczym Lexis Nexis. Od wydania piątego kolejne wydania podręcznika były uzupełniane i poprawiane przez profesora Janusza Symonidesa. W tym podręczniku, który zawiera dziesięć rozdziałów, połowa, pięć rozdziałów, jest jego autorstwa. Są to rozdziały: pierwszy (*Podstawowe zagadnienia prawa międzynarodowego*), czwarty (*Podmioty prawa międzynarodowego*), piąty (*Organy państwa w stosunkach międzynarodowych*), szósty (*Terytorium w prawie międzynarodowym*) oraz siódmy (*Ludność w prawie międzynarodowym*). Profesor Janusz Symonides nie

zdążył ukończyć podręcznika prawa międzynarodowego publicznego, który przygotowywał samodzielnie.

W kategorii podręczniki i skrypty, oprócz ośmiu wydań podręcznika *Prawo międzynarodowe publiczne*, przygotowanego wspólnie z profesorem Remigiuszem Bierzankiem, profesor Janusz Symonides opublikował jeszcze siedem innych pozycji, w tym m.in. skrypt *Elementy prawa międzynarodowego* oraz podręczniki: *Wybrane problemy międzynarodowe*, *Zapobieganie konfliktom*, *Peace, Security and Conflict Prevention* wydane w Oxford University Press w 1998 r. jako SIPRI-UNESCO Handbook oraz *Zapobieganie konfliktom*, podręcznik SIPRI-UNESCO, wydany przez Dom Wydawniczy Bellona w 2000 r. Należy również przypomnieć udział prof. Janusza Symonidesa w wydany w 1991 r. pod auspicjami UNESCO dwutomowym podręczniku prawa międzynarodowego publicznego w wersjach językowych angielskiej i francuskiej pod redakcją naukową algierskiego prof. Mohammeda Bedjaoui, zatytułowanym *International Law: Achievements and Prospects*. Rozdział napisany przez prof. Janusza Symonidesa nosi tytuł *The Continental Shelf*, mieszcząc się w sferze jego zainteresowań naukowych z dziedziny prawa morza.

Nie jestem w stanie w tego rodzaju tekście wymienić wszystkich, nawet najważniejszych publikacji prof. Janusza Symonidesa, ale chciałbym zwrócić uwagę na te z nich, które stanowią istotny wkład w rozwój prawa międzynarodowego publicznego i ocenę jego stosowania.

Dominującą przewagę w piśmiennictwie naukowym prof. Janusza Symonidesa mają publikacje dotyczące międzynarodowej ochrony praw człowieka. Spośród 31 napisanych przez siebie monografii aż 13 poświęcił problematyce międzynarodowej ochrony praw człowieka, z tego 11 w językach obcych, głównie w języku angielskim. Wspólną publikacją francuskiego wydawnictwa L'Harmattan i UNESCO była wydana w 1991 r. w Paryżu monografia *La Déclaration universelle des droits de l'homme; 40e anniversaire-1948–1988*. W dużym stopniu wiązało się to z faktem, że profesor Janusz Symonides był w UNESCO dyrektorem Departamentu Pokoju i Praw Człowieka. Niektóre z tych monografii były wspólnym dziełem profesora Janusza Symonidesa i innego pracownika UNESCO. Z 273 studiów i artykułów naukowych 31 odnosiło się do problematyki praw człowieka. Wszystkich 12 wyborów dokumentów, które opracował profesor Janusz Symonides w latach 1993–2004 razem z V. Volodinem, pracownikiem Departamentu Praw Człowieka w UNESCO, poświęcone były międzynarodowej ochronie praw człowieka. Ale zanim do tego doszło, w 1977 r., w czasach PRL, opublikował w KiW, w duchu Aktu końcowego KBWE z 1975 r., monografię *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*. Załączone do monografii konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy wykorzystywane były przez Solidarność w rokowaniach z ówczesnym rządem. Prawom człowieka poświęcił wiele artykułów. Pewna ich część dotyczyła praw kulturalnych jako zaniedbywanej kategorii praw człowieka. O problematyce praw człowieka prof. Janusz Symonides dużo pisał w swoich publikacjach popularnonaukowych zamieszczonych w prasie.

Szczególnym zainteresowaniem prof. Janusza Symonidesa cieszyło się prawo morza. Spośród 31 monografii, których był autorem lub współautorem, pięć dotyczyło prawa morza, 25 rozdziałów na temat prawa morza zamieścił w książkach zbiorowych, których w 137 przypadkach był redaktorem lub współautorem. Jako ekspert w tej dziedzinie w 1986 r. wydał w PWN monografię *Nowe prawo morza*, która w 1988 r. opublikowana została w języku angielskim przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych w Warszawie. W tym samym roku wydawnictwo Martinus Nijhoff Publishers z Dordrechtu opublikowało monografię prof. Janusza Symonidesa pod tytułem *Geographically Disadvantaged States under the 1982 Convention on the Law of the Sea*. Uczestnicząc w 137 przypadkach, głównie jako redaktor i autor bądź tylko jako autor rozdziałów, w książkach zbiorowych, prof. Janusz Symonides swoje rozdziały w 25 przypadkach poświęcił prawu morza. Wśród 273 jego studiów i artykułów naukowych aż 100 dotyczyło problematyki prawa morza. Problematyka ta również występowała w publikacjach popularnonaukowych i wywiadach prof. Janusza Symonidesa.

Kolejną dziedziną prawa międzynarodowego publicznego będącą w sferze zainteresowań naukowych prof. Janusza Symonidesa były organizacje międzynarodowe. Do jego najważniejszych dokonań naukowych w tej dziedzinie zaliczyć należy wydaną w 2006 r. pod jego redakcją naukową, liczącą 831 stron, pracę zbiorową *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*. W tej książce prof. Symonides był autorem *Wstępu* i rozdziału zatytułowanego *Organizacja Narodów Zjednoczonych: geneza, podstawa, cele i zasady funkcjonowania, struktura, organy główne i pomocnicze, system Narodów Zjednoczonych*. O 60 latach działalności ONZ, odpowiadając na pytanie, czy był to sukces, czy porażka, oraz o stanowisku Narodów Zjednoczonych wobec zmieniających się zagrożeń i nowych wyzwań, pisali w 29 rozdziałach inni autorzy z całej Polski, zajmujący się w swoich badaniach organizacjami międzynarodowymi. Redaktor naukowy książki zaopatrzył dzieło w bogaty *Aneks* zawierający listę państw członkowskich ONZ, spis sekretarzy generalnych organizacji oraz wykaz i stan akcesji międzynarodowych porozumień wielostronnych o kontroli zbrojeń. Do książki dołączone są: spis wybranej literatury, indeks rzeczowy, indeks nazwisk oraz biogramy autorów. Książka ta stanowi wybitną pozycję dotyczącą ONZ w polskim piśmiennictwie naukowym z dziedziny prawa międzynarodowego publicznego i stosunków międzynarodowych. Poprzez swoje liczne publikacje prof. Janusz Symonides uczestniczył w debacie nad reformą ONZ. Miał również w swoim dorobku naukowym wiele innych publikacji na temat organizacji międzynarodowych. Wiele z nich dotyczyło UNESCO, głównie dokonań tej organizacji międzynarodowej w dziedzinie międzynarodowej ochrony praw człowieka.

Dorobek naukowy prof. Janusza Symonidesa dotyczący teorii prawa międzynarodowego publicznego, wyrażający się w monografiach, rozdziałach w pracach zbiorowych i artykułach naukowych, koncentruje się m.in. na: współzależności między prawem międzynarodowym publicznym i stosunkami międzynarodowymi, kontroli

międzynarodowej, zasadzie efektywności w prawie międzynarodowym publicznym, prawnych aspektach walki z terroryzmem, teorii ładu międzynarodowego, sankcjach w prawie międzynarodowym, odpowiedzialności państwa w prawie międzynarodowym, zakazie użycia siły, zasadzie odpowiedzialności za ochronę, dylemacie, czy „ogólne zasady prawa uznane przez narody cywilizowane”, są źródłem prawa. Na uwagę zasługują opracowania profesora na temat kierunków zmian i nowych trendów w prawie międzynarodowym publicznym.

Problematyka bezpieczeństwa i rozbrojenia w prawie międzynarodowym publicznym też jest szeroko reprezentowana w dorobku naukowym prof. Janusza Symonidesa. W 2010 r. profesor był współautorem monografii *United Nations Organisation and the International Security*. We współpracy z prof. dr. hab. Adamem D. Rotfeldem, dyrektorem SIPRI, wydał w 1998 r. w Oxford University Press *Peace, Security and Conflict Prevention. SIPRI-UNESCO Handbook*, a w 2000 r. w Domu Wydawniczym Bellona *Zapobieganie konfliktom. Podręcznik SIPRI-UNESCO*. Liczne studia i artykuły naukowe poświęcił prawnym i politycznym aspektom kontroli rozbrojenia oraz bezpieczeństwu europejskiemu, zwłaszcza w kontekście KBWE i koncepcji „kultury pokoju”. Na przypomnienie zasługuje również wydana w 1980 r. monografia *Wychowanie dla pokoju*.

Ważne miejsce w piśmiennictwie naukowym prof. Janusza Symonidesa zajmowała problematyka sądownictwa międzynarodowego. Zwracał uwagę na jego funkcje we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Pisał o Międzypamerykańskim Trybunale Praw Człowieka, o Afrykańskim Trybunale Praw Człowieka i Ludów i o Międzynarodowym Trybunale Prawa Morza, jego specyfice, orzecznictwie i perspektywach.

Problemy globalne, rozważane z punktu widzenia prawa międzynarodowego publicznego, zajmują również znaczące miejsce w piśmiennictwie naukowym prof. Janusza Symonidesa. W Księdze Jubileuszowej z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych UW, wydanej w 2006 r., zamieścił tekst *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku*. W 2009 r. był w ISM współredaktorem pracy zbiorowej *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, a w 2010 r. w ISM redaktorem pracy zbiorowej *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, do której napisał *Wstęp* oraz rozdział *Konieczność dostosowania porządku międzynarodowego do wyzwań i zagrożeń XXI wieku*. W licznych opracowaniach m.in. analizuje pojęcie „ład międzynarodowy”, koncepcję „wojny z terroryzmem”, pisze o wzroście znaczenia sądownictwa międzynarodowego i o reformie ONZ. Uczestnicząc wcześniej w pracach zbiorowych (m.in. *Nowe tendencje prawnomiędzynarodowe regulacji problemów globalnych*), pisał o prawach człowieka w erze globalizacji, o państwie w procesie globalizacji, o sporze o kształt globalizacji. Oceniał demokratyczność systemu politycznego państw w prawie międzynarodowym i w praktyce międzynarodowej. Pisał o międzynarodowych aspektach ochrony środowiska naturalnego, o kategorii „społeczność międzynarodowa”, o regulacjach międzynarodowych dotyczących bioetyki i nowych technologii.

Prof. Janusz Symonides był wnikliwym obserwatorem polskiej polityki zagranicznej i w swoim piśmiennictwie naukowym oraz w artykułach popularnonaukowych często wypowiadał się na jej temat. Oceniał np. realizację przez Polskę zobowiązań międzynarodowych dotyczących praw człowieka w świetle organów traktatowych.

Dorobek naukowy prof. dr. hab. Janusza Symonidesa zapewnił mu wybitne miejsce nie tylko w polskiej, ale również w światowej nauce prawa międzynarodowego publicznego.